

ПСИХОЛОГІЯ

9	Учити дітей уважно слухати, самостійно діяти, керувати своїми емоціями	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рухавка «Горобчики-стрибунці» 2. Вправа «Хочу похвалитися тим, що я...» 3. Вправа «Оплески» 4. Бесіда «Наші емоції» 5. Груповий малюнок «Школа ввічливих звірят»
10	Визначення рівня ставлення дітей до школи. Підбиття підсумків.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вправа-рухавка «У Ведмеда у бору» 2. Бесіда «З якою людиною приємно спілкуватися?» 3. Бесіда «Ким ти хочеш стати, коли виростеш?» 4. Анкета Г.Н. Лусканової (повторна діагностика) 5. Підсумок.

Підсумовуючи, наголосимо, що перший рік навчання визначає деколи все подальше шкільне й доросле життя дитини. У цей період школяр під керівництвом дорослих здійснює надзвичайно важливі кроки в своєму розвитку.

Отже, щоб допомогти дитині успішно адаптуватися й прийняти соціальну роль школяра, навчити спілкуватися з однолітками та дорослими, дати можливість набути позитивного досвіду з подолання труднощів і стати в майбутньому успішною особистістю, треба докласти чимало зусиль і батькам, і вчителям, і психологам. Саме тому в школі необхідно здійснювати індивідуальний підхід до учня, урахувавши його можливості, щоб не послабити нервову систему, не занизити самооцінку й мотивацію до засвоєння знань; допомагати учням розвивати та реалізовувати свої здібності; сприяти формуванню в них пізнавальної мотивації, стійких цінностей та ідеалів.

Література:

1. Битянова М.Р. Адаптація дитини до школи: діагностика, корекція, педагогічна підтримка / М.Р. Битянова. – Мн., 1997. – 145 с.
2. Дорожевец Т.В. Вивчення шкільної дезадаптації / Т.В. Дорожевец. Вітебськ, 1995. – 182 с.
3. Чінікайло, С.І. Психолого-педагогічний супровід адаптації молодших школярів / С.І. Чінікайло. – Мн.: БДМУ, 2005. – 56 с.
4. Чуткіна Г.М. Адаптація першокласників до педагогічного процесу школи: Автореф. дис. к.пед.н. / МГПИ ім. В.І. Леніна. – М., 1987. – 19 с.

Неделевич В. Ю.*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У даній статті розглядаються різні підходи до проблеми розуміння. Особлива увага приділяється розумінню молодшими школярами художніх текстів.

У сучасному освітньому просторі учень під час навчання зіштовхується з величезною кількістю різноманітної інформації.

* © **Неделевич В. Ю.**

ПСИХОЛОГІЯ

Щодо школярів початкової ланки освіти, то вони не лише навчаються вчитися, а і здобувають знання, що у подальшому допоможуть їм оволодівати цілими науками. Крім цього, вчителі початкової школи здатні закласти підґрунтя для формування загальнолюдських якостей, моральних норм особистості. Вирішенню даного питання найкраще сприятиме читання та розуміння художніх творів. Адже саме розуміння складає основу пізнання й осмислення учнями оточуючої дійсності.

І тому метою даної статті є теоретичний аналіз проблеми розуміння молодшими школярами художніх текстів.

Дослідження наукових джерел показало, що проблема розуміння вивчалася значною кількістю дослідників. Психологічні особливості розуміння знаходилися в полі зору таких дослідників, як: Г.С. Костюк [7], П.П. Блонський [1], С.Л. Рубінштейн, В.О. Моляко [12:13], Н.В. Чепелева [17], Н.А. Ваганова [2] та ін.

Так, Г.С. Костюк стверджував, що розуміння зароджується вже в чуттєвому сприйнятті людиною навколишньої дійсності. На його думку, процес розуміння набуває особливої складності там, де людина постає перед потребою зрозуміти нові для неї об'єкти, розкрити смисл якого-небудь тексту тощо [7].

П.П. Блонський, досліджуючи процеси розуміння в контексті інтелектуального розвитку, виявив можливі рівні розуміння залежно від розумового розвитку дитини й виділив чотири стадії розуміння, а саме:

- 1) стадія впізнавання, найменування, віднесення до поняття;
- 2) стадія специфікації поняття, виявлення смислу;
- 3) стадія пояснення через відоме;
- 4) стадія пояснення, яке відповідає реальній дійсності, пошук причини виникнення [1].

В.О. Моляко та О.І. Кульчицька стверджують: «...процес розуміння починається з процесу сприйняття, який сприяє концентрації уваги на умовах задачі (з урахуванням того, що покращення уваги повинно знаходитися у прямому зв'язку із потребами, мотивацією діяльності суб'єкта); потім до процесу «підключається» пам'ять, і, якщо її даних недостатньо, або відсутнє впізнавання (повне), досліджуваному необхідно проявити додаткову активність для того, щоб зрозуміти суть задачі, тобто, йому необхідно виконати спеціальні пошукові дії» [10, с. 133].

На думку Н.А. Ваганової, розуміння складає основу пізнання й осмислення людиною оточуючого світу, причин явищ і вчинків людей. Будь-яке розуміння є опосередкованим процесом, який здійснюється за допомогою низки розумових дій, операцій, що характеризуються різною мірою розгорнутості залежно від змісту і складності завдання. На її думку, розуміння художнього тексту має включати декілька етапів, а саме: дитині пропонується прослухати текст, а потім розповісти його зміст та

відповіді на запитання за такою схемою:

1. Розуміння фактичного безпосереднього смислу слова, фрази, уривка. Дітям ставляться наступні питання: Що сказано в тексті? Про що повідомлено?

2. Розуміння ідеї, головної думки, прихованого смислу речення, оповідання тощо. Дітям можуть бути поставлені такі питання: Що тут головне? Чому саме ти так вважаєш?

3. Розуміння мотиву вчинків або ставлення діючої особи до подій [2, с. 55].

У філософії розуміння має декілька значень, серед них: 1) мати про що-небудь правильне поняття; 2) викликати зовнішніми й внутрішніми впливами специфічний стан свідомості, фіксований суб'єктом як впевненість в адекватності відтворених уявлень і змісту впливу. При розумінні або інтерпретується «сенса» тілесно-речового (герменевтика), або відбувається подальше осмислення того, що вже має деякий сенс (гноміка) [8, с. 353 – 354].

У психології розуміння теж не обмежується одним визначенням. Воно набуває наступних значень: 1) здатність досягти сенс і значення чого-небудь і досягнутий завдяки цьому результат; 2) викликаний зовнішніми або внутрішніми впливами специфічний стан свідомості, фіксований суб'єктом як впевненість в адекватності відтворених уявлень і змісту впливу [14, с. 284].

У соціології є напрям – розуміюча соціологія, яка підкреслює специфіку соціального буття у порівнянні з явищами природи і виробляє на цій основі метод соціального розуміння – метод розуміння [9].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо наступне визначення: «Розуміння – 1) Дія за значенням розуміти; 2) Погляд, кут зору; 3) Знання, досвід у чому-небудь, уявлення про щось» [3, с. 1234].

«Розуміти – сприймати, осягати розумом. Осягати, схоплювати розумом, усвідомлювати ідею, зміст, значення чого-небудь написаного, прочитаного, сказаного тощо. Сприймати, усвідомлювати зміст, значення чого-небудь висловленого, написаного, створеного кимсь. Пізнавати закономірності, проникати в суть якого-небудь явища, процесу» [3, с. 1080].

Що до розуміння художнього тексту, то на думку Н.В. Чепелевої основна мета, якої прагне досягти людина, читаючи текст, – зрозуміти його. Розуміння тексту потребує складної мислительної діяльності, у результаті якої виділяється головна думка тексту. Ця діяльність полягає в поділі тексту на окремі смислові частини, аналізі та зіставленні цих частин між собою, виділенні головних думок, групуванні та об'єднанні їх. Для розуміння тексту недостатньо розуміння кожної окремої фрази. Воно досягається в тому випадку, коли читач, аналізуючи й зіставляючи включені в текст частини, виділяє головні компоненти, загальну думку та підтекст.

Таким чином, провідною операцією процесу розуміння

ПСИХОЛОГІЯ

є перегрупування частин тексту з метою виділення основної його ідеї. Ця операція називається переструктуруванням текстового матеріалу. І тому, якщо ця операція не виконана, читач не може зрозуміти текст у його цілісності, виділити головну думку, виявити суттєве, установити зв'язки між окремими текстовими елементами [17; 6].

Крім цього, літературні джерела свідчать про те, що психологи виділяють наступні етапи процесу розуміння тексту:

1. Перехід від загального сприймання тексту до виділення в ньому окремих частин, що мають закінчену думку. Це можуть бути частини речення, одне або кілька речень.

2. Групування цих уривків (або текстових елементів) в окремі смислові підтеми і теми, тобто поєднання читачем у своїй свідомості текстових елементів, що часто віддалені один від одного, у підтему або тему.

3. Усвідомлення читачем того факту, що смислові теми тексту нерівноцінні за значенням: в одних викладаються важливі теоретичні положення, в інших – наводяться приклади, які роз'яснюють ці положення, тощо. На цьому етапі читач будує смислову структуру тексту.

4. Виділення головної ідеї повідомлення. Змінюючи послідовність елементів тексту, установлену його автором, читач переходить від «тексту в собі» до «смыслу для себе», тобто розуміє текст.

Отже, на думку Н.В. Чепелевої, розуміння тексту являє собою деякий пізнавальний процес, що полягає у встановленні відношень між його елементами й виділенні головної думки. Розуміння можна розглядати і як результат пізнавального процесу, як завершення процесу вияву відношень між смисловими елементами тексту.

Основними показниками, за якими визначають рівень розуміння тексту, є його глибина та повнота. Керуючись показником глибини, Н.В. Чепелева виділяє такі ступені розуміння тексту: а) перехід від загального сприймання предмета до виділення окремих його частин та їх співвіднесення; б) усвідомлення окремих властивостей предметів та їх взаємозв'язків; в) осмислення походження явищ та їх причин; г) установлення логічних відношень між окремими частинами тексту; г) з'ясування мотивів поведінки людей та розкриття підтексту.

Дослідниця виділяє другий показник рівня розуміння тексту – це повнота його осмислення. Вона стверджує, що значення цього показника зростає разом з ускладненням об'єктів (елементів тексту), збільшенням кількості зв'язків як між окремими частинами тексту, так і між ним та навколишньою дійсністю. Окрім цього, повнота розуміння тексту характеризується осмисленням усіх його частин, усіх тем та підтем у зв'язках і відношеннях. Таким чином, Н.В. Чепелева дійшла висновку, що у процесі розуміння читач проходить кілька етапів, починаючи від нерозчленованого сприймання тексту до осмислення всіх

ПСИХОЛОГІЯ

його елементів. Завершується цей процес виділенням головної ідеї тексту [17].

Вивчення проблеми розуміння текстів зустрічаємо в А.Б. Коваленко. Науковець стверджує, що основним критерієм розуміння є виділення смислу, який має суб'єктивний характер (на відміну від змісту), що одна й та сама інформація може призвести до того, що в різних суб'єктів сформується різний смисл, і, разом із тим, різна інформація (наприклад, за формою подання), може сформувати в них майже однаковий смисл. У цьому разі слід говорити про те, який саме смисл вкладався в повідомлення його автором. Ступінь розуміння суб'єктом певного матеріалу можна визначити на основі адекватності виділеного ним смислу «еталонному» [4].

Крім смислу, серед критеріїв розуміння інші дослідники називають здатність суб'єкта переказати текст, відповісти на поставлені до тексту запитання, адекватність поведінкової реакції, виконання дій тощо.

Провівши експериментальне дослідження щодо виділення прихованого сенсу у творчих задачах, А.Б. Коваленко виокремила декілька рівнів розуміння.

Найбільш простим є розуміння-впізнавання, коли в суб'єкта наявний готовий еталон (модель), який у разі необхідності зіставляється з об'єктом розуміння.

Трохи складнішим є другий рівень – розуміння-пригадування. У його основі також лежать мнемічні процеси, але, на відміну від попереднього, на цьому рівні суб'єкту для пригадування необхідно докласти певних зусиль.

Третій рівень – розуміння-аналогізування. Якщо суб'єкту необхідно щось зрозуміти, він звертається до свого попереднього досвіду. Аналогізування як одну із стратегій розв'язання творчих задач виділив В.О. Моляко [13].

Четвертий рівень – розуміння-комбінування. Він передбачає використання різних комбінацій елементів, які містяться в задачі.

П'ятий рівень – розуміння, яке виникає внаслідок руйнування стереотипів. Цей рівень, на думку А.Б. Коваленко, можна вважати близьким до творчості [5].

О.М. Корніяка розглядає процес розуміння тексту як аналітико-синтетичну діяльність, як складний процес, що відбувається у свідомості людини в ході читання у прихованій формі. І тому процес осмислення тексту повинен включати три істотно різні етапи: ознайомлення з певною інформацією на основі наявного досвіду; переробка цієї інформації; узагальнення й висновки, що ґрунтуються на цій інформації [6].

Деякі дослідники розглядають розуміння як суб'єктивне сприйняття й пропонують педагогіці кілька моделей розуміння.

Перша модель – покроковий, поступовий шлях оволодіння істинною, миттєве її осягнення, інсайт. Основним механізмом розуміння за цією моделлю є ідентифікація – ототожнення себе

ПСИХОЛОГІЯ

із суб'єктом, групою. Процеси порівняння й ототожнення лежать в основі наслідування особистістю поведінки іншої людини, опанування нової соціальної ролі, прийняття цінностей, норм, зразків.

Друга модель розуміння – проекція – це перенесення власного відчуття, мотивів, особливостей людини, світосприйняття на інші об'єкти. Вона відображає той факт, що людина сприймає й розуміє інше тільки крізь власне «Я», особисте ставлення й досвід.

В основу третьої моделі покладено процес інтерпретації як шлях до розуміння. Її використання є найбільш актуальним в умовах, коли стикаються різні світогляди, звичаї, культури [16].

Педагог-практик В. Куріпта вважає, що свідоме читання характеризується розумінням прочитаного, відсутністю порушень логічного зв'язку між реченнями, частинами тексту, розумінням слів, ужитих у прямому й переносному значенні тощо.

Для усвідомлення молодшими школярами прочитаного важливими є:

1. Інтерес учнів до читання.
2. Розуміння школярами тексту і сприймання його на слух.
3. Стан уваги учнів.
4. Словниковий запас учнів (розуміння окремих слів).
5. Розуміння учнями послідовних і причинних зв'язків, просторових відношень.

6. Уміння узагальнювати прочитане, добирати заголовок, визначати власне ставлення до вчинку персонажа, оцінювати його, малювати словесні картини до тексту, детально переказувати текст своїми словами тощо [11].

На думку О. Фенцик, повноцінне сприйняття художнього твору – це здатність читача співпереживати героям твору, відтворювати в уяві картини життя, створені письменником, бачити динаміку авторських емоцій, усвідомлювати причини, обставини, наслідки вчинків персонажів, осмислювати характери персонажів, оцінювати героїв твору; визначати авторське ставлення до персонажів і подій, авторську позицію та художню ідею твору, а також знаходити у своїй душі відгук на порушені автором проблеми. Усвідомлення художнього тексту залежить від багатьох причин: глибокого розуміння кожного слова, здатності зосередити увагу, включити уяву, зберігати в пам'яті інформацію, що надійшла, уміння порівнювати, прогнозувати, витягувати сенс із сюжетної основи художнього твору й підтекстової інформації тощо [15].

Здійснивши теоретичний аналіз проблеми розуміння молодшими школярами художніх текстів, ми виявили, що даний процес залежить від рівня розумового розвитку дитини, сформованості пізнавальних процесів, потреб, мотивації тощо.

Для того щоб зрозуміти художній текст, молодшому

ПСИХОЛОГІЯ

школяру необхідно пройти декілька етапів:

1. Сприйняти текст.
2. Виділити та співвіднести між собою його частини.
3. Усвідомити властивості предметів, взаємозв'язки між ними.
4. Осмислити вищезгадане.
5. Установити логічні відношення між складовими тексту.
6. З'ясувати мотиви поведінки персонажів та підтекст твору.
7. Виділити головну думку.

Таким чином, дослідження показало, що розуміння художнього тексту – це складний аналітико-синтетичний процес, який має певні психологічні особливості, стадії, етапи проходження та передумови перебігу.

Література:

1. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения. В 2-х т. – М.: Просвещение, 1979. – Т. 2. – С. 5 – 117.
2. Ваганова Н.А. Оптимізація розуміння дітьми нової інформації// Обдарована дитина. – К., 2003. – № 3. – С. 52 – 57.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Коваленко А.Б. Психологія розуміння творчих задач. – К.: Либідь, 1994. – С. 20 – 39.
5. Коваленко А.Б. Ступені розуміння// Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 28 – 29.
6. Корніяка О.М. Лабіринти розуміння: текст як об'єкт розуміння/ О.М. Корніяка. – К.: Знання, 1990. – 47 с.
7. Костюк Г.С. Вопросы психологии мышления/ Психологическая наука в СССР. – Т. 1. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – С. 37 – 44.
8. Краткая философская энциклопедия. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Энциклопедия», 1994. – 576 с.
9. Краткий словарь по социологии/ Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина; сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. – М.: Политиздат, 1989. – 479 с.
10. Кульчицкая Е.И., Моляко В.А. Сирень одаренности в саду творчества. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 316 с.
11. Куріпта В. Особливості розуміння тексту шестирічними учнями// В. Куріпта// Початкова освіта. – 2012. – № 39. – С. 3 – 5.
12. Моляко В.А. Психологические аспекты поэтического восприятия// Обдарована дитина. – 2009. – № 3. – С. 3 – 12.
13. Моляко В.А. Психологическая система тренинга конструктивного мышления// Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 136 – 141.
14. Психология. Словарь/ Под общ.ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
15. Фенцик О. Повноцінне сприйняття молодшими школярами художніх творів на уроках літературного читання// О. Фенцик// Початкова школа. – 2011. – № 11. – С. 9 – 14.
16. Хоружа Л. Герменевтика: педагогічний погляд/ Л. Хоружа// Шлях освіти. – К.: Пед. преса, 2008. – № 2. – С. 7 – 11.
17. Чепелева Н.В. Культура читання. – К.: Знання, 1980. – 48 с.